

Încetarea capacității de folosință a persoanei fizice în dreptul civil român

Prof. univ. dr. Ion Dogaru
Prof. univ. dr. Sevastian Cercel*

The ceasing of the use capacity for the individual person in the Romanian civil law

The use capacity of the individual person starts from her birth and ceases through her death. The civil law, talking into consideration the situations occurring in the practice of life, rules upon the modality of establishing the date of death for two possible hypotheses. Firstly, there is the situation where the individual person's death is directly recorded, through the examination of the human corpse, namely the hypothesis of the "physically recorded death". Secondly, there comes the hypothesis where it is not possible to examine the human corpse, because it could not be found, though the respective individual's death is certain or quasi-certain. This constitutes the hypothesis of the "judicially declared death".

Key words: *ceasing of the use capacity, judicial statement of death, judicial statement of disappearance, person missing.*

Cuvinte cheie: încetarea capacității de folosință, declararea judecătorească a morții, declararea dispariției, persoană absentă

1. Preliminarii. Potrivit dispozițiilor art.7 alin.1 din Decretul nr.31/1954, „capacitatea de folosință începe de la naștere și încetează o dată cu moartea acesteia”. Este de la sine înțeles că odată cu moartea persoanei încetează și calitatea acesteia de subiect de drept civil, adică ia sfârșit capacitatea de folosință, de vreme ce calitatea de subiect de drept a persoanei fizice nu poate supraviețui suportului său uman¹. Aptitudinea de a fi subiect de drept, capacitatea de folosință pentru dreptul civil, presupune o ființă umană existentă, concepută sau născută, în viață, care constituie tocmai suportul uman al capacității. În consecință, a ști data încetării capacității de folosință a persoanei fizice înseamnă a stabili data morții (decesului) acesteia. Care este, ori cum se stabilește, această dată? Legea civilă, pornind de la situațiile ivite în practică, reglementează modul de stabilire a datei morții pentru două ipoteze posibile. Prima ipoteză este aceea în care moartea omului se constată în mod direct, prin examinarea cadavrului uman, ceea ce constituie ipoteza „morții fizic constatată”². A doua ipoteză este aceea în care

---

*Universitatea din Craiova, Facultatea de Drept și Științe Administrative; Capacitatea de folosință a persoanei fizice începe de la naștere și încetează o dată cu moartea acesteia. Legea civilă, pornind de la situațiile ivite în practică, reglementează modul de stabilire a datei morții pentru două ipoteze posibile. Mai întâi, în situația în care moartea omului se constată în mod direct, prin examinarea cadavrului uman, ceea ce constituie ipoteza „morții fizic constatată”. A doua ipoteză este aceea în care examinarea cadavrului nu este posibilă, pentru că nu poate fi găsit, deși moartea persoanei este certă ori aproape certă, ceea ce constituie ipoteza „morții judecătorește declarată”.

¹C. Stătescu, Drept civil. Persoana fizică. Persoana juridică. Drepturile reale, E.D. P. București, 1970, p. 59; Gh. Beleiu, Drept civil. Persoanele, T.U.B., 1982, p. 85-86; I. Dogaru, Drept civil român, Ed. Themis, Craiova, 2000, p. 384-385; Fr. Terré, D. Fenouillet, Droit civil. Les personnes. La famille. Les incapables, Dalloz, Paris, 1996, p. 28-29

² Moartea este definită ca un proces determinat de dispariția completă a aportului, transportului sau

examinarea cadavrului nu este posibilă (pentru că nu poate fi găsit), deși moartea persoanei este certă, ori aproape certă, ceea ce constituie ipoteza „morții judecătorește declarată”.

În ambele ipoteze, sfârșitul capacității de folosință a persoanei fizice coincide cu „*data morții*”, pentru că în această materie nu există astăzi nici o excepție (*moartea civilă* nu este admisă în legislația noastră, iar dispozițiile din legislația franceză care o reglementau au fost abrogate prin legea din mai 1854). Ceea ce diferă este *modul diferit de stabilire* a acestei date. Dacă în prima ipoteză moartea este *constatată* fizic, iar dreptul intervine pentru a stabili efecte produse de acest eveniment juridic, în a doua ipoteză moartea este *declarată* juridic, pentru că se presupune, după o anumită procedură, că moartea celui în cauză este reală.

2. Stabilirea datei morții în ipoteza morții fizic constatate. Moartea fizic constatată constituie ipoteza obișnuită de încetare a capacității de folosință a persoanei fizice. Data morții este data trecută în actul de deces (act de stare civilă) la rubrica anume prevăzută („data decesului”), iar dovada acesteia se face cu ajutorul certificatului de deces, eliberat după întocmirea și în conformitate cu actul de deces. Completarea acestei rubrici se face de către ofițerul de stare, civilă potrivit legii³. Întocmirea actului de deces se face la serviciul public comunitar local de evidență persoanelor în a cărui rază administrativ-teritorială s-a produs decesul, pe baza certificatului medical constatator al decesului și declarației făcute de către membrii familiei decedatului, iar, în lipsa acestora, de către colocationari, vecini, administratorul imobilului, medicul sau alt cadru din unitatea sanitară unde s-a produs decesul.

Legea prevede termene scurte pentru declararea decesului unei persoane și ia măsuri pentru verificarea suspiciunilor ce ar putea să apară. Astfel, declararea decesului se face, de regulă, în termen de *3 zile* de la data încetării din viață a persoanei (termenul cuprinde atât ziua în care s-a produs decesul, cât și ziua în care se face declarația). Prin excepție, în situația în care decesul se datorează unei sinucideri sau unor cauze violente, precum și în cazul găsirii unui cadavru, declararea se face în *48 de ore* din momentul decesului sau al găsirii cadavrului, iar pentru întocmirea actului de deces este necesară și dovada eliberată de poliție sau de parchet, din care să rezulte că una din aceste autorități a fost sesizată despre deces. În situația în care, din orice motiv, decesul nu a fost declarat în termen (3 zile sau 48 de ore), pentru întocmirea actului de deces este necesară aprobarea parchetului.

Certificatul medical constatator al decesului, în care se consemnează și data morții⁴, se întocmește și se semnează de către medicul care a făcut constatarea. În situația în care decesul s-a produs pe o navă/aeronavă și nu există medic la bord, constatarea decesului se va face în primul port/aerport de escală. Dacă durata călătoriei navei până la primul port de escală este mai mare de 24 de ore, constatarea decesului se face de către comandant, împreună cu consiliul

---

utilizării oxigenului la nivel celular, a se vedea, I. L. Groza, V. Astrărăstoae, Introducere în medicina legală pentru juriști, Ed. C.H. Beck, București, 2007, p. 25.

³Art. 34-41 din Legea nr. 119/1996 cu privire la actele de stare civilă

⁴Pentru etapele morții, a se vedea, I. L. Groza, V. Astrărăstoae, op. cit., p. 26, care arată că moartea este un proces biologic care se desfășoară în timp, parcurgând etape distincte. Prima etapă este *moartea clinică* și durează aproximativ *5 minute*, în care individual este mort, dar în unele condiții mai poate fi readus la viață prin mijloace de reanimare specifice, în funcție de cauza morții, deoarece în acest interval scurt nu a fost depășită rezistența la anoxie a cortexului cerebral, așa încât în celulele nervoase nu s-au instalat modificări ireversibile. A doua etapă se numește *moarte reală* sau *biologică*, caracterizată prin ireversibilitate, în care distrucțiile celulare sunt grave și incompatibile cu viața.

de bord, și se consemnează în jurnalul de bord. Pentru înregistrarea unui cadavru neidentificat este necesar și procesul-verbal întocmit de medic, care va cuprinde vârsta, sexul, locul unde a fost găsit cadavrul, data și cauza decesului. Data decesului consemnată în certificatul medical constatator va fi trecută de ofițerul de stare civilă, la rubrica „data decesului” din actul de deces pe care îl întocmește. Rezultă, din cele menționate, că stabilirea datei morții, în ipoteza morții fizic constatate, nu ridică probleme deosebite.

3. Stabilirea datei morții în ipoteza morții judecătorește declarată. Trebuie precizat *ab initio*, că și în această ipoteză se întocmește un „act de deces” al persoanei, dar pentru a fi completată rubrica „data morții”, de vreme ce, prin ipoteză, o constatare medicală directă nu este posibilă, este nevoie de o „constatare judecătorească” care impune o procedură judiciară complexă ce se concretizează într-o „hotărâre judecătorească declarativă de moarte”⁵.

Pentru a se ajunge la o asemenea hotărâre este necesar să se cunoască *circumstanțele și motivele* care determină pronunțarea acesteia. Este cazul persoanelor dispărute de la domiciliul lor cu privire la care există o totală incertitudine. În doctrină se subliniază, pe bună dreptate, că se impune clarificarea situației acestor persoane din interese care nu privesc numai pe succesorii prezumtivi, pe soțul și pe descendenții celui dispărut, dar și starea patrimonială a celui dispărut și a persoanelor cu care acesta se află în raporturi juridice. Înlăturarea acestei incertitudini se realizează prin declararea judecătorească a morții persoanei dispărute, care atrage încetarea capacității de folosință a persoanei, întemeiată pe o puternică prezumție de moarte⁶.

Dacă în ipoteza morții fizic constatate, data morții este preluată de ofițerul de stare civilă din certificatul medical constatator al decesului, în această ipoteză ea este preluată din hotărârea judecătorească declarativă de moarte. Așadar, sarcina stabilirii datei morții revine aici judecătorului. Chiar dacă există dispoziții exprese pentru „stabilirea” datei morții, iar legea dispune că „cel dispărut *este socotit că a murit* la data stabilită prin hotărâre, ca fiind aceea a morții”, trebuie să reținem că suntem pe domeniul „morții prezumate”, cu toate consecințele care decurg de aici⁷.

4. Declararea judecătorească a morții. Noțiuni introductive. Expresia „declararea judecătorească a morții” este folosită în *două sensuri*. Mai întâi, expresia desemnează *instituția juridică* având această denumire și cuprinde ansamblul normelor juridice din acest domeniu. Pe de altă parte, expresia desemnează *mijlocul juridic* de stabilire a încetării capacității de folosință a persoanei fizice, când nu este posibilă constatarea morții fizice, direct. În prezent, declararea judecătorească a morții este *reglementată* atât prin norme de drept substanțial ori material: art.

⁵ Art. 41 din Legea nr. 119/1996 prevede că întocmirea actului de deces, în baza unei hotărâri judecătorești definitive declarative de moarte, se face din oficiu sau la cererea persoanei interesate, după caz, la serviciul public comunitar local de evidența persoanelor de la: a) locul de naștere al celui declarat mort; b) domiciliul celui declarat mort, în cazul când actul de naștere a fost întocmit la autoritățile locale din străinătate; c) domiciliul persoanei care a solicitat declararea judecătorească a morții, în situația în care locul nașterii și domiciliul decedatului nu sunt cunoscute.

⁶ C. Stătescu, Drept civil, 1970, p. 59-61; Gh. Beleiu, Drept civil. Persoanele, 1982, p. 87; E. Lupan, Drept civil. Persoana fizică, Ed. Lumina Lex, București, 1999, p. 62; M. N. Costin, Marile instituții ale dreptului civil roman, vol 2, Persona fizică și persoană juridică, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1984, p. 134-135; Idem, Dicționar de drept procesual civil, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1983, p. 186.

⁷ Pentru prezumțiile juridice, I. Deleanu, Ficțiunile juridice, Ed. All Beck, București, 2005, p. 80 și urm.

16-21 din Decretul nr. 31/1954, cât și prin norme de drept procesual: art. 36-43 din Decretul nr. 32/1954, după cum vom vedea în cele ce urmează.

Existența acestei instituții juridice se întemeiază pe necesitatea, social-juridică, a rezolvării problemelor pe care le ridică incertitudinea existenței în viață a unei persoane. Se poate considera că există mai multe persoane interesate, dar există și un interes al statului, pentru ieșirea din această incertitudine (care nu înseamnă risipirea acesteia, ci, mai degrabă, înlocuirea unei incertitudini mai mari, cu alta, mai mică⁸). Mai întâi, pot avea interes în soluționarea acestei situații: soțul rămas (din punct de vedere al soartei căsătoriei și al administrării bunurilor comune); copiii minori (din punct de vedere al realizării drepturilor și îndatoririlor părintești față de ei și al drepturilor succesoriale). Pe de altă parte, pot avea interes: prezumtivii moștenitori; creditorii și debitorii dispărutului (în legătură cu raporturile juridice în care se află); autoritățile și persoanele juridice unde dispărutul își desfășura o anumită activitate profesională; statul (din punct de vedere al politicii demografice ori al politicii sanitare). Toate acestea constituie rațiunea de a fi, justificarea instituției declarării judecătorești a morții.

În fine, este important să reținem *ab initio*, că există *două situații* în care intervine declararea judecătorească a morții, așa cum rezultă din interpretarea dispozițiilor art. 16 din Decretul nr. 31/1954: declararea judecătorească a morții *precedată* de declararea judecătorească a dispariției, care constituie situația-*regulă*; declararea judecătorească a morții *neprecedată* de declararea judecătorească a dispariției, care constituie situația-*excepție*;

5. Repere istorice privind absența. Situația persoanei fizice care „lipsește de la domiciliul său” nu este nouă, așa încât reglementări cu privire la aceasta vom întâlni în legislațiile tuturor timpurilor. Dreptul roman se ocupă de situația absenților căzuți prizonieri de război, pe care îi consideră morți (*fictio legis Corneliae*)⁹. În vechiul drept românesc, Codul Calimach vorbește de cei „aflați în străinătate” (art. 33 lit. f îi enumeră printre cei care „se apră de cătră lege mai cu din adinsul”) sau „înstrăinați” și înlocuiește absența printr-o prezumție și declarație de moarte. Astfel, art. 36 prevede că „fiind îndoială de trăiește cel înstrăinat sau ba, are loc iuridica prezumție pentru moartea lui, numai în următoarele întâmplări: a) dacă din vremea nașterii lui *au trecut optzeci de ani* și locul petrecerii lui nu se știe în curgere de zece ani; b) dacă fără cercetarea anilor, ce vor fi trecuți din vremea nașterii, *nu se știe locul petrecerii lui, în curgere de treizeci de ani*; c) dacă s-au rănit de moarte în război, ori de s-au aflat în vreo corabie și s-au primejduit, ori într-o altă primejdie de moarte și de atunci până la *trei ani nu se știe de trăiește sau nu*”. În toate aceste situații exista posibilitatea să se pretindă „ca prin stăpânire să se publicarisească moartea aceluia și să se orânduiască curator asupra averii lui”. Se arată expres că „ziua, în care publicația morții celui înstrăinat au dobândit legiuită putere, *se socotește ca acea firească a morții sale*; însă această publicație nu oprește a dovedi, cum că înstrăinatul a murit mai înainte, ori pe urmă de acea zi a publicarisirii, sau că el încă trăiește”.

Codul civil reglementa situația absenților în Cartea I („Despre persoane”), titlul IV, intitulat „*Despre absenți adică cei care lipsesc de la locul lor*”, care avea patru capitole, după

⁸ Gh. Beleiu, *Drept civil. Persoanele*, 1982, p. 88; I. Dogaru, *Drept civil român*, 2000, p. 386.

⁹ *Lex Cornelia* prevedea, printr-o ficțiune, că cetățeanul mort în prizonierat este socotit decedat în momentul căderii în prizonierat; *absentem accipere debemus eum, qui non est eo loco in quo petitur* (se consideră absent cel care nu se găsește în locul unde prezența sa este cerută), L. 199, *ab initio*, Dig., De verborum significatione, 50.16.

cum urmează: I, art. 98-100, „Despre absența prezumată”; II, art. 101-105, „Despre declarațiunea absentei”; III, art. 106-123, „Despre efectele absentei în privința averii ce absentele posedă în ziua dispariției sale”; IV, art. 124-126, „Despre privegherea copiilor minori ai tatălui care a dispărut”. Codul distingea, în materia absentei, între trei perioade: 1) perioada absentei presupuse; 2) perioada absentei declarate sau propriu-zise; 3) perioada trimiterii în posesie definitivă. Potrivit acestei reglementări, prezumția absentei (absența prezumată) începe odată cu dispariția persoanei sau cu încetarea știrilor despre ea, și ține până la declararea absentei, adică 5 ani dacă nu a lăsat „*procură pentru administrarea averii sale*” sau 11 ani dacă a lăsat o astfel de *procură generală* (art. 101 și art. 105)¹⁰. După împlinirea acestor termene, în urma cercetărilor procurorului, la cererea persoanelor interesate, persoana dispărută era declarată absentă. În virtutea hotărârii judecătorești definitive prin care s-a declarat absența, moștenitorii absentului aveau posibilitatea să ceară „*punerea lor în posesie provizorie pe averea pe care absentul o avea în ziua dispariției*”, cu obligația de „a da cauțiune despre buna lor administrare”. Posesia provizorie era considerată ca „un depozit”, așa încât moștenitorii interesați erau *detentori precari* („administratori contabili”) ai bunurilor absentului, fiind prevăzută obligația de a restitui absentului care se întoarce o parte din veniturile (fructele) averii folosite (parte care se reducea – de la 1/5 la 1/10 – după 15 ani de la dispariție). În situația în care absența se prelungea 30 de ani din momentul punerii în posesie provizorie sau dacă se împlineau 100 de ani de la nașterea absentului, cei interesați putea cere instanței împărțirea averii absentului și *punerea în posesie definitivă* (art. 114). În fine, trimiterea în posesie definitivă încetează prin reînțoarcerea absentului sau prin dovedirea morții acestuia.

Este interesant de amintit că, în sistemul Codului civil, absența, prezumată sau declarată, oricât de îndelungată art. fi (chiar dacă a trecut termenul de 100 de ani de la nașterea absentului) nu constituia o cauză legală de încetare a căsătoriei, așa încât soțul celui dispărut nu putea încheia o nouă căsătorie (decât după un eventual divorț)¹¹. Soluția se explică prin aceea că sistemul absentei este centrat pe ideea că oricât de mult ar dura absența, ea nu dă niciodată certitudinea decesului, așa încât absentul era considerat „nici mort, nici viu”. Este motivul pentru care acest sistem a fost criticat și, după unele modificări și completări intervenite la sfârșitul celor două conflagrații mondiale, prin care s-au luat, în principal, măsuri pentru persoanele chemate sub arme și averea lor¹², a fost înlocuit cu sistemul declarării judecătorești a

---

¹⁰Pentru dezvoltări, C. Hamangiu, I. Rosetti-Bălănescu, AL. Băicoianu, Tratat de drept civil român, vol. I, Ed. All, Restitutio, 1996, p. 152-162; D. Alexandresco, Explicațiunea teoretică și practică dreptului civil român în comparațiune cu legile vechi și cu principalele legislații străine, tomul I, Ed. tipografiei Ziarului Curierul judiciar, București, 1906, p. 488-532; I. Dogaru, coord., Drept civil. Idei producătoare de efecte juridice, Ed. All Beck, București, 2002, p. 483-529.

¹¹ Art. 143 C. Calimach: „Însoțirea se dezleagă cu nepăgubire: ...3. dacă se va robi sau prin alt chip *va lipsi unul dintre însoțiți și nu se va auzi, de trăiește sau nu, până la împlinirea de cinci ani*”.

¹²A se vedea: Legea privitoare la constatarea morții prezumate a celor dispăruți în timpul războiului, precum și la reglarea situației juridice a patrimoniilor și a urmașilor lor, publicată în B. Of. Nr. 204 din 12 decembrie 1923; Legea nr. 173 din 4 martie 1941 pentru declararea morții prezumate a celor dispăruți, care a abrogat implicit art. 98-123 din C.civ.; Legea nr. 293/1944 pentru modificarea și completarea Legii nr. 173/1941, publicată în B.Of. nr. 121 din 26 mai 1944; Lega 598/1946 pentru declararea morții unei categorii de dispăruți, publicată în B.Of. nr. 178 din 3 august 1946; Legea nr. 50/1948 pentru reglementarea succesiunilor celor decedați în împrejurări excepționale, publicată în B.Of. nr. 49 din 28 februarie 1948. Decretul nr. 339/ 1948 privitor la declararea morții prezumate a celor dispăruți cu ocazia

morții, introdus în anul 1954 (în aceste sens, art. 49 din Decretul nr. 32/1954 prevede expres că „se abrogă dispozițiile art. 6-133 din Codul civil, în măsura în care nu au fost abrogate anterior”).

6. Condiția de fond necesară pentru declararea dispariției persoanei fizice.

Analiza instituției declarării judecătorești a dispariției presupune observarea, în principal, a condițiilor în care aceasta poate interveni, procedura de urmat și efectele hotărârii judecătorești de declarare a dispariției. Potrivit art. 16 alin. 1 din Decretul nr. 31/1954, „cel care lipsește de la domiciliul său poate fi declarat dispărut prin hotărâre judecătorească, putându-se institui curatela, dacă a trecut un an de la data ultimelor știri din care rezultă că era în viață”.

În interpretarea și aplicarea acestor dispoziții legale, doctrina și jurisprudența apreciază constant că singura condiție de fond impusă pentru a se putea trece la declararea judecătorească a dispariției este ca *de la data ultimelor știri din care rezulta că persoana este în viață să fi trecut un an*. Fiecare element al acestei condiții necesită însă unele precizări.

Mai întâi, este important să observăm că nu orice lipsă de la domiciliu a persoanei justifică, prin ea însăși, trecerea la declararea judecătorească a dispariției. Este necesar să fie vorba despre o *lipsă calificată* sub dublu aspect: pe de o parte, ea trebuie să aibă o durată minimă de 1 an, și, pe de altă parte, ea trebuie să atragă presupunerea că persoana nu ar mai fi în viață, că există incertitudine sub acest aspect¹³, pentru că știrile primite sunt alarmante (ele singure sau coroborate cu alte informații). Este ușor să admitem că nu se pune problema declarării dispariției persoanei care lipsește pentru că, *exempli gratia*, execută o pedeapsă privativă de libertate ori este plecată în străinătate. În plus, noțiunea de domiciliu va primi aici un sens larg, fiind vorba de lipsa, nejustificată și de neexplicat, de la *orice loc în care persoana ar trebui să se afle în mod obișnuit* (reședință sau orice locuință, oricare ar fi aceasta). În esență, ceea ce caracterizează aici absența persoanei este tocmai incertitudinea asupra existenței acesteia, sensul expresiei „cel care lipsește” fiind acela pe care îl întâlnim încă din dreptul roman: *qui ita absit, ut ignoretur ubi sit, et an sit* (care lipsește în așa mod, încât nu se știe unde se găsește și dacă mai există)¹⁴.

Pe de altă parte, vom reține că *termenul de 1 an* se calculează de la „data ultimelor știri din care rezultă că persoana era în viață”. Nu este vorba neapărat de informații care vin direct de la persoana a cărei dispariție se discută, pentru că știrile pot avea orice sursă, important este să fie „îngrijorătoare” cu privire la viața persoanei. Judecătorul este chemat să aprecieze suveran dacă știrile primite sunt suficient de grave pentru a fi invocate, credibile în materia declarării dispariției unei persoane.

---

războiului, în afara zonei interioare, publicat în B.Of. nr. 273 din 23 noiembrie 1948, care a abrogat expres art. 98-123 C.civ.

¹³C. Stătescu, *Drept civil*, 1970, p. 63; Gh. Beleiu, *Drept civil. Persoanele*, 1982, p. 89; Idem, *Drept civil român. Introducere în dreptul civil. Subiectele dreptului civil*, ed. a VII-a, Ed. Universul Juridic, București, 2001, p. 329; M. N. Costin, *Marile instituții ale dreptului civil roman*, vol. 2, 1984, p. 136; Idem, *Dicționar de drept procesual civil*, 1983, p. 186; I. Reghini, Ș. Diaconescu, *Introducere în dreptul civil*, vol. 1, Ed. Sfera, Cluj-Napoca, 2004, p. 147-148; E. Lupan, *Drept civil. Persoana fizică*, 1999, p. 64; D. Alexandresco, op. cit, tomul I, 1906, p. 488, care arată că absenți, în înțelesul juridic al cuvântului, sunt cei dispăruți, a căror existență este necertă, neștiindu-se dacă trăiesc sau sunt morți.

¹⁴L. 10, *ab initio*, Dig., *De ritu nuptiarum*, 23.2; a se vedea, D. Alexandresco, *Principiile dreptului civil*, vol I, Atelierele grafice Socec, București, 1926, p. 194-195, nr. 247-248.

Cum se stabilește data ultimelor știri? În situația în care există probe (înscrisuri, martori) din care rezultă, cu certitudine, care este „ziua ultimelor știri”, pe baza lor va fi stabilită această dată. Dar dacă nu există probe, legiuitorul a prevăzut modul de determinare a datei în discuție, considerând că va fi „sfârșitul lunii ultimelor știri”, iar în cazul în care nu se poate stabili nici luna, „sfârșitul anului calendaristic” al ultimelor știri (art. 17 alin. 1 din Decretul nr. 31/1954). În consecință, termenul de un an se calculează, după caz, de la: 1) „data stabilită prin probele administrate în cauză” ca fiind data ultimelor știri din care rezultă că persoana era în viață; 2) „ultima zi a lunii” sau 3) „ziua de 31 decembrie” a anului în care se plasează ultimele știri din care rezultă că persoana era în viață. Termenul se socotește împlinit în ziua corespunzătoare zilei de început din anul următor anului dispariției (spre exemplu, în situația celui considerat dispărut la 31 decembrie 2007, termenul se împlinește la 31 decembrie 2008)¹⁵. În fine, este important să reținem că această condiție – să fi trecut cel puțin un an de la data ultimelor știri- trebuie îndeplinită nu doar *pentru pronunțarea* hotărârii judecătorești declarative de dispariție, dar și pentru *introducerea acțiunii*, așa încât o acțiune introdusă înainte de împlinirea anului în discuție va fi respinsă ca prematură. Se observă că legea prevede un termen *după care* se va acțiunea, iar nu un termen *în care* se va introduce acțiunea, așa încât declararea dispariției poate fi declanșată oricând, acțiunea nefiind supusă prescripției extinctive.

7. Procedura declarării dispariției. Procedura declarării dispariției persoanei fizice presupune parcurgerea mai multor etape: 1) formularea cererii de declarare a dispariției; 2) faza prealabilă judecătorești; 3) faza judecătorești propriu-zise; 4) faza ulterioară judecătorești sau etapa publicității speciale.

Procedura se declanșează prin formularea unei „cereri de declarare a dispariției” care va fi introdusă „la instanța judecătorească în circumscripția căreia această persoană și-a avut ultimul domiciliu” (art. 36 din Decretul nr. 32/1954). Oricine are interes poate introduce o astfel de cerere: soțul, copiii, moștenitorii, creditorii ori debitorii persoanei dispărute, dar și procurorul¹⁶. Jurisprudența a statuat că în situația în care persoana a avut un domiciliu în străinătate, acțiunea va fi introdusă la instanța ultimului domiciliu din țară (înainte de a se stabili în străinătate)¹⁷.

După investirea instanței, *faza prealabilă judecătorești* este consacrată adunării de informații cu privire la persoana dispărută și luării unor măsuri de publicitate a cazului și de conservare a bunurilor acesteia. În aceste sens, art. 37 din Decretul 32/1954 prevede că „primind cererea, președintele instanței dispune ca”, prin organele primăriei și prin organele poliției, „să se culeagă cât mai multe informații cu privire la persoana a cărei dispariție se cere a fi declarată” și, totodată, să se *afișeze cererea* la ultimul domiciliu al acesteia și la primărie, cu invitația ca orice persoană care ar putea da informații pentru soluționarea cererii să le comunice

---

¹⁵În sistemul Codului civil, punctul de plecare al termenelor de 4 sau 10 ani era data dispariției sau data primirii celor din urmă știri de la cel în cauză, potrivit art. 107 C.civ. (în prezent abrogat).

¹⁶Art. 45 alin. 1 din C.p.civ. prevede: “Ministerul Public poate porni acțiunea civilă ori de câte ori este necesar pentru apărarea drepturilor și intereselor legitime ale minorilor, ale persoanelor puse sub interdicție și ale dispăruților”- s.n.

¹⁷Trib. Suprem, dec. civ. nr. 1947/1975, în RRD nr. 3/1976, p. 62.

instanței. De asemenea, va putea sesiza autoritatea tutelară, de la domiciliul celui a cărui dispariție se cere a fi declarată, pentru *a numi*, dacă e cazul, *un curator*¹⁸.

După trecerea a cel puțin 45 de zile de la afișarea cererii de declarare a dispariției, se va fixa termen de judecată, cu citarea părților, iar persoana a cărei dispariție se cere a fi declarată se citează la ultimul domiciliu, în situația în care a avut un mandatar general, va fi citat și acesta.

Faza judecării propriu-zise se desfășoară potrivit regulilor procedurii civile obișnuite, cu participarea celor interesați și administrarea probelor necesare¹⁹. Persoana care a introdus acțiunea va trebui să dovedească lipsa de la domiciliu (dispariția în fapt) a celui ce urmează a fi declarat dispărut și data ultimelor știri din care rezultă că acesta era în viață. Lipsa de la domiciliu este, de multe ori, o stare de fapt *notorie* (cel puțin la nivelul comunității din care face parte dispărutul), care se poate dovedi cu orice mijloc de probă (vor fi utilizate informațiile culese în faza prealabilă judecării). Participarea la judecată și ascultarea concluziilor procurorului sunt obligatorii (art. 38 alin. 2 din Decretul nr. 32/1954), de vreme ce dispariția unei persoane fizice depășește interesele părților din proces și privește deopotrivă interesele societății. Hotărârea judecătorească este supusă căilor de atac prevăzute de Codul de procedură civilă.

În fine, *faza ulterioară judecării* este o fază de publicitate care urmărește să atragă atenția asupra procedurii pornite și al cărei scop final este declararea judecătorească a morții. Astfel, potrivit art. 39 din Decretul nr. 32/1954, „prin îngrijirea instanței, hotărârea de declarare a dispariției, rămasă definitivă, se va afișa timp de 30 de zile la ușa instanței de fond și a primăriei ultimului domiciliu al celui dispărut”. De asemenea, poate fi comunicată autorității tutelare pentru a numi un curator (potrivit art.16 alin.1 din Decretul nr. 31/1954).

8. Efectele declarării judecătorești a dispariției. Efectele declarării judecătorești a dispariției unei persoane sunt dominate de prezumția că persoana respectivă „*este în viață*”. În acest sens, art. 19 din Decretul nr. 31/1954 prevede că „*cel dispărut este socotit a fi în viață* dacă nu a intervenit o hotărâre judecătorească declarativă de moarte, rămasă definitivă”. În consecință, în capacitatea de folosință a persoanei dispărute *nu* intervine nici o modificare.

Hotărârea judecătorească de declararea a dispariției, care a rămas irevocabilă, are ca un singur efect: *constată îndeplinirea unei condiții de fond, necesară declarării judecătorești a morții, în ipoteza art. 16 alin. 2 din Decretul nr. 31/1954* pentru declararea judecătorească. În consecință, *natura juridică* a declarării dispariției este aceea de condiție de fond, necesară și prealabilă declarării judecătorești a morții în „situația-regulă”²⁰. Pe de altă parte, dispariția este

---

¹⁸Potrivit art. 102 C.civ., tribunalul ordona “a se face o cercetare în ființa *procurorului* în ocolul domiciliului și al reședinței”- s.n. Ancheta privind persoana dispărută este foarte importantă, așa încât ar trebui supravegheată de procuror, cu atât mai mult cu cât acesta trebuie să participe la judecată.

¹⁹A se vedea, pentru procedura contencioasă, *G. Boroî*, Codul de procedură civilă. Comentat și adnotat, vol. I, Ed. All Beck, București, 2001, p. 115 și urm.; *V. M. Ciobanu*, Tratat teoretic și practic de procedură civilă, vol. II, Ed. Național, București, 1997; *V. M. Ciobanu, G. Boroî*, Drept procesual civil. Curs selective. Teste grilă, ediția a III-a, Ed. All Beck, București, 2005, p. 199 și urm.

²⁰*Gh. Beleiu*, Drept civil. Persoanele, 1982, p. 91-92; idem, Drept civil român, 2001, p. 331; *C. Stătescu*, Drept civil, 1970, p. 66-68; *I. Dogaru*, Drept civil român, 2000, p. 388; *G. Boroî*, Drept civil. Partea generală. Persoanele, Ed. All Beck, București, 2002, p. 363; *Șt. Rauschi, Gh. Popa, Ștefania Rauschi*, Drept civil. Teoria generală. Persoana fizică. Persoana juridică, Ed. Junimea, Iași, 2000, p. 201.

o realitate care poate impune luarea unor măsuri legale atunci când reclamă interesele copiilor minori ai dispărutului ori interesele lui patrimoniale. Esențial este că, nici instituirea tutelei minorului dispărutului, și nici instituirea curatei dispărutului ori „declaratului dispărut” nu reprezintă un efect specific al hotărârii judecătorești de declarare a dispariției²¹.

O ultimă problemă care s-a ridicat în doctrină privește soarta hotărârii judecătorești de declarare a dispariției, în ipoteza în care persoana respectivă reapare. Vom sublinia *ab ovo* că este o situație neîntâlnită în practică, care prezintă, așadar, un interes redus. Într-o opinie, pornind de la împrejurarea că declararea dispariției nu are nici un efect asupra capacității de folosință a persoanei și nu aduce nici o schimbare în starea civilă a persoanei, se consideră că anularea acestei hotărâri nu este necesară și nici utilă, o acțiune în acest sens fiind chiar „lipsită de interes”²². Într-o altă opinie, se consideră, pe bună dreptate, că trebuie să se recunoască oricărei persoane interesate și, în primul rând, celui declarat dispărut, posibilitatea să obțină anularea hotărârii judecătorești de declarare a dispariției, atunci când cel în cauză revine ori se primesc știri din care rezultă indubitabil că trăiește²³. S-a susținut că *de lege ferenda* ar trebuie să se prevadă expres, în cazul apariției celui declarat dispărut, că hotărârea judecătorească de declarare a dispariției este lipsită de orice efect²⁴.

9. Declararea judecătorească a morții precedată de declararea dispariției.

Reglementarea acestei ipoteze este prevăzută în art. 16 din Decretul nr.31/1954, astfel: „Cel declarat dispărut poate fi declarat mort, de asemenea prin hotărâre judecătorească, dacă de la data ultimelor știri din care rezultă că era în viață *au trecut patru ani*. Declararea morții nu poate fi însă hotărâtă mai înainte de împlinirea unui termen de *șase luni* de la data afișărilor extrasului de pe hotărârea prin care s-a declarat dispariția”.

Din interpretarea acestor dispoziții legale rezultă că trebuie îndeplinite, cumulativ, *trei* condiții pentru declararea judecătorească a morții în „situația-regulă”. Mai întâi, trebuie să existe o hotărâre declarativă a dispariției, rămasă *irevocabilă*, care a fost afișată potrivit art. 39 alin. 1 din Decretul nr. 32/1954. Pe de altă parte Să fi trecut *cel puțin patru ani* de la data ultimelor știri din care rezultă că persoana era în viață. Acest termen se calculează ca și termenul de 1 an (necesar pentru declararea dispariției) și începe de la data stabilită deja prin hotărârea declarativă de dispariție ca fiind data ultimelor știri (cele două termene au ca moment inițial aceeași dată, așa încât nu se adună).

3. Să fi trecut cel puțin 6 luni de la data afișărilor și publicării extrasului de pe hotărârea prin care s-a declarat dispariția. Am observat deja că în această materie legiuitorul a impus, pe bună dreptate, măsuri speciale de publicitate pentru a diminua cât mai mult riscurile pe care o astfel de procedură le implică. La prima vedere, pare însă inutilă impunerea unui

²¹ Așa cum rezultă din interpretarea gramaticală și sistematică a dispozițiilor legale în materie, în special, art. 37 alin. 3 și art. 39 alin. 2 din Decretul nr. 32/1954, art. 16 alin. 1. din Decretul nr. 31/1954, art. 40-42 din Legea nr. 272/2004 privind protecția și promovarea drepturilor copilului.

²² Petre Anca, în *Persoana fizică în dreptul RPR*, București, Ed. Academiei, 1963, p. 67-68; C. Stătescu, *Drept civil*, 1970, p. 68-69; E. Lupan, *Drept civil. Persoana fizică*, 1999, p. 71.

²³ Tr. R. Ionașcu, *Drept civil pentru facultățile de științe juridice, Partea a II-a, Persoanele*, București, 1959, p. 37; M. N. Costin, *Marile instituții ale dreptului civil român*, vol. 2, 1984, p. 140-142; O. Ungureanu, C. Juguștriu, *Drept civil. Persoanele*, Ed. Rosetti, București, 2003, p. 78-79

²⁴ Gh. Beleiu, *Drept civil. Persoanele*, 1982, p. 92, nota 129; E. Lupan, *Drept civil. Persoana fizică*, p. 72; I. Reghini, Ș. Diaconescu, *Introducere în dreptul civil*, 2004, p. 153.

termen distinct care începe să curgă de la data publicării hotărârii declarative de dispariție, pentru că, s-ar putea susține simplu, cele 6 luni în discuție au trecut (chiar de mai multe ori), de vreme ce între declararea dispariției și declararea morții există o perioadă de 3 ani. În realitate, acest termen este foarte important pentru a delimita în timp cele două proceduri distincte. În practică, este foarte posibil ca procedura declarării dispariției să fie pornită după ce a trecut mai mult de 4 ani de la data ultimelor știri despre cel care lipsește. În această ipoteză, declararea dispariției poate fi urmată *imediat* de procedura declarării morții. Or, procedura declarării dispariției este instituită tocmai ca o măsură de prudență, *prealabilă* declarării morții, menită să-i avertizeze pe cei interesați, mai ales pe cel în cauză, de efectele juridice puternice care vor urma. Termenul de 6 luni, împreună cu măsurile de publicitate impuse, departe de a fi inutil sau exagerat, oferă garanția că procedura pornită poate fi cunoscută și cei interesați pot să intervină *înainte* de a se trece la declararea judecătorească a morții, care are efecte juridice importante (unele efecte patrimoniale fiind ireversibile)²⁵.

10. Declararea morții neprecedată de declararea dispariției. Reglementarea acestei ipoteze este prevăzută în art.16 alin. 3 din Decretul nr.31/1954, astfel: „Cel dispărut în cursul unor *fapte de război, într-un accident de cale ferată, într-un naufragiu sau într-o altă împrejurare asemănătoare care îndreptățește a se presupune decesul*, poate fi declarat mort, fără a se mai declara în prealabil dispariția sa, dacă a trecut cel puțin un an de la data împrejurării în care a avut loc dispariția”.

Din interpretarea acestor dispoziții legale rezultă că trebuie îndeplinite, *cumulativ, două condiții* pentru a se putea declara moartea persoanei dispărute, în această ipoteză²⁶.

Mai întâi, persoana să fi dispărut într-o *împrejurare excepțională*, „care îndreptățește a se presupune decesul”. Textul legal prevede expres situații precum: fapte de război, accident de cale ferată, naufragiu, și trimite la *orice „altă împrejurare asemănătoare”*. În consecință, instanța va verifica *in concreto*, analizând împrejurările în care persoana a dispărut, dacă este sau nu vorba de o „împrejurare excepțională” (pot fi considerate astfel: catastrofele naturale, accidentul aviatic, incendiul puternic, revoluția etc.)²⁷. Pe de altă parte, de la data împrejurării dispariției persoanei *să fi trecut cel puțin un an*.

---

²⁵În sistemul Codului civil găsim o soluție asemănătoare; astfel, mai întâi, art. 104 prevedea că “îndată ce se va da o hotărâre, fie premergătoare, fie definitivă, procurorul va trimite copia acesteia Ministerului Justiției pentru a se publica în *Monitorul Oficial*”, iar art. 105 dispunea: “Hotărârea de declarare a absenței nu se va da decât *un an după* hotărârea care a ordonat cercetarea”- s.n. Publicarea în Monitorul Oficial a hotărârii de declarare a morții este o măsură necesară dacă avem în vedere efectele juridice pe care le produce.

²⁶*Gh. Beleiu*, Drept civil român, 2001, p. 332-333; *Idem*, Drept civil. Persoanele, 1982, p. 94, unde consideră că este necesară o *singură* condiție: “de la data împrejurării excepționale să fi trecut un an de zile”; *E. Chelaru*, Drept civil. Persoanele, Ed. All Beck, București, 2003, p. 85; *S. Cercel, A. Florea, A. Ponea*, Drept civil. Persoana fizică, Craiova, Ed. Universitaria, 2003, p. 39-40; *I. Dogaru*, Drept civil român, 2000, p. 389.

²⁷Codul Calimach, avea dispoziții asemănătoare în art. 36: „fiind îndoială de trăiește cel înstrăinat sau ba, are loc iuridica prezumție pentru moartea lui, ... *dacă s-au rănit de moarte în război, ori de s-au aflat în vreo corabie și s-au primejduit, ori într-o altă primejdie de moarte și de atunci până la trei ani nu se știe de trăiește sau nu*”.

Pentru că sunt chestiuni de fapt, *împrejurarea excepțională* și *data ei*, pot fi dovedite cu orice mijloc de probă. În situația în care nu s-ar putea dovedi ziua în care s-a produs împrejurarea în care a avut loc dispariția, art. 17 alin. 2 din Decretul nr. 31/1954 prevede că termenul de un an „se va socoti de la sfârșitul lunii în care această împrejurare s-a produs, iar în cazul în care nu se poate stabili nici luna, de la sfârșitul anului calendaristic”. Termenul este considerat împlinit în ziua corespunzătoare zilei de început din anul următor celui în care a avut loc împrejurarea.

Pe de altă parte, pare curios că, într-o procedură atât de riguroasă ca cea a declarării morții, legea prevede cu atât de largă aproximație stabilirea datei de început a termenelor prevăzute (la sfârșitul lunii/ la sfârșitul anului). Se observă, mai întâi, că soluțiile adoptate sunt întotdeauna în sensul „prelungirii/creșterii” termenului în discuție („în favoarea” celui dispărut), tocmai pentru a fi respectată prudența pe care această procedură o impune, cu riscul unei prelungiri „exagerate” a termenelor²⁸. În plus, această procedură se declanșează, în practică, după o perioadă mai mare de timp (decât termenele minime legale), așa încât chiar se poate întâmpla ca posibilitatea de probă a datei în care s-a produs împrejurarea în discuție să fie realmente redusă.

11. Jurisprudența privind corelația dintre alin. 2 și 3 ale art. 16 din Decretul nr. 31/1954. Am analizat deja cele două ipoteze prevăzute în alineate distincte ale art. 16 și am menționat că doctrina consideră constant că „declararea judecătorească a morții precedată de declararea dispariției” reprezintă *regula* (art. 16 alin. 2), iar „declararea judecătorească a morții neprecedată de declararea dispariției” reprezintă *excepția* (art. 16 alin. 3). Amintim aici opinia potrivit căreia, caracterul excepțional al prevederilor art. 16 alin. 3 impune „o foarte strictă aplicare a lor, cu luarea în considerare a faptului că regula o constituie declararea judecătorească a morții după dreptul comun, care implică, în mod necesar, prealabila declarare a dispariției”²⁹. Jurisprudența a impus în același fel distincția între „situația de drept comun” reglementată de art. 16 alin. 2 și situația de excepție reglementată de art. 16 alin. 3. Reamintim că în ambele situații suntem pe domeniul excepțional al „morții prezumate”, legea instituind o procedură judiciară prin care se stabilește, cu „puterea” unei prezumții, faptul morții unei persoane dispărute și momentul când aceasta a survenit.

Într-o cauză, la 24 septembrie 1968 reclamanta a solicitat instanței să declare moartea prezumată a fostului soț, mort în al doilea război mondial, în anul 1944, la Oituz. Instanța a respins acțiunea cu motivația că, în speță, nu sunt aplicabile dispozițiile art. 16 din Decretul nr. 31/1954, deoarece din cercetările efectuate decesul celui în cauză rezultă cu certitudine, martorii oculari relatând că acesta a murit în luna septembrie 1944 la Oituz și a fost transportat în satul Gotelnic în luna ianuarie 1945, unde a fost înhumat, omițându-se la acea dată să se facă înregistrarea decesului. Recursul extraordinar declarat a fost admis, fiind considerat întemeiat.

---

²⁸ În doctrină se susține *de lege ferenda* reducerea termenelor din această materie; a se vedea, Gh. Beleiu, *Drept civil român*, 2001, p. 333, nota 1; *Idem*, *Drept civil. Persoanele*, 1982, p. 94,

²⁹C. Stătescu, *Drept civil*, 1970, p. 71; în același sens, Gh. Beleiu, *Drept civil. Persoanele*, 1982, p. 92-95; G. Boroi, *Drept civil. Partea generală. Persoanele*, 2002, p. 362; E. Chelaru, *Drept civil. Persoanele*, 2003, p. 84-86; M. N. Costin, *op. cit.*, vol. 2, p. 146-147; Șt. Rauschi, Gh. Popa, Ștefania Rauschi, *Drept civil*, 2000, p. 202-203; în sensul că o astfel de calificare, în regulă și excepție, nu este nici necesară și nici utilă, de vreme ce legea nu determină expres și limitativ situațiile excepționale, I. Reghini, Ș. Diaconescu, *Introducere în dreptul civil*, Ed. Sfera, Cluj-Napoca, 2004, p. 145.

Din cuprinsul textului legal rezultă că ori de câte ori este vorba despre o persoană dispărută în cursul unor fapte de război și dacă nu sunt îndeplinite condițiile de înregistrare a decesului, procedura legală de urmat este aceea prevăzută în art. 16 alin. 3 din Decretul nr. 31/1954. În speță, nefăcându-se constatarea decesului și nefiind înregistrat decesul, instanța greșit a respins acțiunea³⁰.

Într-o altă cauză, s-a subliniat că în afara unor „situații de excepție care îndreptătesc a se presupune decesul, în toate celelalte cazuri, persoana respectivă nu poate fi declarată moartă mai înainte de a se fi stabilit, prin hotărâre judecătorească, dispariția ei”. S-a reținut că prima instanță a greșit procedând la declararea judecătorească a morții persoanei dispărute, fără ca în prealabil să se fi declarat judecătorește dispariția acesteia și fără ca în speță să se fi făcut proba că acea persoană a dispărut în împrejurări excepționale care să îndreptătească presupunerea decesului cum ar fi, de pildă, „participarea ei în cadrul unității militare în care a fost încorporată în timpul războiului la o acțiune operativă de front”³¹.

În fine, s-a decis că situația în care o persoană (marinar), aflându-se în stare de ebrietate, s-a aruncat, la 1 ianuarie 1987, de pe navă în Dunăre, în timp ce nava era ancorată în portul Galați și s-a înecat, eforturile de salvare ale echipajului fiind zadarnice, fără a se găsi cadavrul, ci doar hainele și buletinul de identitate, nu se încadrează în prevederile de excepție ale art. 16 alin. 3 din Decretul nr. 31/1954 (așa încât, mai întâi va fi declarat dispărut)³².

12. Procedura declarării judecătorești a morții. Indiferent că declararea morții este sau nu precedată de declararea dispariției persoanei în cauză, fiind vorba de ipoteza-regulă ori de situația-excepție, există câteva probleme *comune*, precum: procedura declarării morții, stabilirea datei morții, efectele hotărârii declarative de moarte, anularea unei asemenea hotărâri. Aceste aspecte vor fi analizate în continuare.

Cu privire la procedura declarării judecătorești a morții, art. 40 din Decretul nr. 32/1954 dispune: „pentru declararea morții prin hotărâre judecătorească se va urma potrivit dispozițiilor art. 36-38 inclusiv din prezentul decret, care se aplică în mod corespunzător”.

---

³⁰Tribunalul Suprem, decizia secției civile nr. 1163 din 24 septembrie 1969, CD 1969, p. 73-74; în același sens, idem, decizia nr. 107 din 21 ianuarie 1976, în RRD nr. 8/1976, unde se arată că prin „împrejurarea asemănătoare care îndreptățește a se presupune decesul” urmează a se înțelege orice fapt care este de natură să conducă în mod cert la concluzia decesului acelei persoane.

³¹Tribunalul Suprem, col. civ., decizia nr. 406 din 18 aprilie 1961, în CD 1961, p. 180, prin care a fost casată ca nelegală sentința civilă nr. 305 din 3 martie 1960 a Tribunalului Cluj. S-a decis că situația vizată de art. 16 alin. 3 este aceea în care „nu există un certificat constatator al morții, deoarece dacă există un astfel de certificat oficial înregistrarea decesului se poate face direct la delegatul de stare civilă”, a se vedea Tribunalul Suprem, decizia civilă nr. 759/1970, menționată de I. Mișuță, în Repertoriu de practică judiciară în materie civilă a Tribunalului Suprem și a altor instanțe judecătorești pe anii 1969-1975, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1976, p. 84, nr. 8.

³²Tribunalul Județean Constanța, dec. civ. nr. 555/1989, în Dreptul nr. 1-2/1990, p. 126. Față de această soluție, s-a arătat, pe bună dreptate, că împrejurările concrete ale cauzei demonstrează că erau îndeplinite condițiile impuse de art. 16 alin. 3, așa încât trebuia declarată moartea persoanei, iar nu dispariția sa. Soluția se impune dacă avem în vedere că art. 16 alin. 3 nu conține o enumerare limitativă, ci enunțiativă (fapte de război, accident de cale ferată, naufragiu sau „altă împrejurare asemănătoare care îndreptățește a se presupune decesul”), a se vedea, Gh. Beleiu, Drept civil român, 2001, p. 333.

Așadar, procedura de declarare a dispariției, analizată mai sus, este aplicabilă și declarării morții.

În plus, potrivit art. 41 din Decretul nr. 32/1954 „hotărârea de declarare a morții, rămasă definitivă, va fi comunicată serviciului de stare civilă pentru a fi înscrisă în registrul actelor de stare civilă”.

13. Stabilirea datei morții în hotărârea declarativă de moarte și rectificarea ei.

Am subliniat de la început că expresia „declararea judecătorească a morții” are și semnificația de mijloc juridic *de stabilire* a încetării capacității de folosință a persoanei fizice, când nu este posibilă constatarea morții fizice, direct. În cele din urmă, întreaga procedură a declarării judecătorești a morții se desfășoară în scopul de a se ajunge, în final, la stabilirea datei morții. Așadar, data morții (an, lună, zi) este un element *obligatoriu* pe care hotărârea judecătorească trebuie să-l cuprindă³³.

Regulile de stabilire a datei morții sunt prevăzute în art. 18 din Decretul nr. 31/1954: (1) „Data morții dispărutului se stabilește potrivit cu împrejurările”. (2) „În lipsă de indicii îndestulătoare, se va stabili ca dată a morții *ultima zi a termenului după care se poate cere declararea judecătorească a morții*” – s.n.

Din interpretarea acestor dispoziții legale rezultă că instanța trebuie să țină seama de două posibile situații: a) când există probe suficiente din care rezultă, ca probabilă, o anumită zi, ca dată a morții, ziua respectivă va fi considerată „data morții”; b) în situația în care din probele administrate nu rezultă o asemenea zi, va fi considerată „data morții”: 1) *ultima zi a termenului de 4 ani* (calculat potrivit art. 17 alin. 1 din Decretul nr. 31/1954) în cazul declarării morții precedată de declararea dispariției; 2) *ultima zi a termenului de un an* (calculat potrivit art. 17 alin. 2 din Decretul nr. 31/1954) dacă declararea morții n-a fost precedată de declararea dispariției³⁴.

Doctrina arată, pe bună dreptate, că „data morții” astfel stabilită, nu trebuie confundată cu nici una din datele următoare: 1) „data ultimelor știri” (art. 16 alin. 2 din Decretul nr. 31/1954); „data împrejurării care îndreptățește a se presupune decesul” (art. 16 alin. 3 din Decretul nr. 31/1954); 3) „data pronunțării” hotărârii declarative de moarte; 4) data rămânerii irevocabile a hotărârii judecătorești declarative de moarte.

Rectificarea datei morții este reglementată de art. 18. alin. final din Decretul nr. 31/1954 astfel: „Instanța judecătorească va putea rectifica data morții stabilită potrivit dispozițiilor prezentului articol, *dacă se va dovedi ca adevărată o altă dată*”. Acțiunea în rectificare a datei morții poate fi introdusă de orice persoană interesată și este, ca și acțiunea în

³³Tribunalul Suprem, decizia civilă nr. 106/1970, în CD 1970, p. 71, care se pronunță categoric în sensul că „instanța este obligată să stabilească data la care a murit cel dispărut”. I. Dogaru, coord., *Idei producătoare de efecte juridice*, Ed. All Beck, București, 2002, p. 550.

³⁴Codul Calimach avea următoarele dispoziții cu privire la *data morții*: „Dacă cineva, după acele în §36 arătate trebuincioase privigheri, va cere de la stăpânire *publicație pentru moartea celui înstrăinat*, datoare este Comisia mai întâi a orânduii curator și a-i da termen de *un an* prin înscris publicarisire, adăogînd că, neînfăoșîndu-se în curgerea aceștii vremi sau neînfăoșînd prin vreun chip la Comisie că el trăiește, atunce ea *il va publicarisi ca pe unul trecut din viață*” (art. 367); „*Ziua, în care publicația morții celui înstrăinat au dobândit legiuită putere, se socotește ca acea firească a morții sale*; însă această publicație nu oprește a se dovedi, cum că înstrăinatul a murit mai înainte, ori pe urmă de acea zi a publicarisirii, sau că el încă trăiește”(art. 368)- s.n.

anulare a hotărârii declarative de moarte, imprescriptibilă³⁵. Din interpretarea sistematică a dispozițiilor art. 18 (în special alineatele 2, 3 și 4) rezultă că dovada unor împrejurări din care să rezulte că data inițial stabilită nu este cea reală, este inexactă, existând mai multe motive pentru a crede că este mai apropiată de adevăr o altă dată, poate determina rectificarea „datei morții”³⁶. Chiar dacă legea prevede cu o anumită fermitate condiția „dacă se va dovedi ca adevărată o altă dată”, ea trebuie interpretată cu rezerva specifică instituției „morții prezumate”, fiind greu de susținut că o dată sau alta a morții este „adevărată”.

Legea prevede expres că dispozițiile care reglementează „anularea hotărârii declarative de moarte sunt aplicabile prin asemănare și în caz de rectificare a datei morții”, așa încât acțiunea în rectificare are aici aceeași natură juridică și, în principiu, aceleași efecte juridice ca acțiunea în anulare prevăzută de art. 20 din Decretul nr. 31/1954. Deosebirea rezultată din împrejurarea că anularea hotărârii înlătură, după cum vom vedea, total efectele acesteia, pe când rectificarea datei înlătură sau modifică numai efectele care sunt strict legate de această dată: efectele patrimoniale și nepatrimoniale ale hotărârii declarative de moarte se vor produce de la data morții astfel cum a fost rectificată.

S-a subliniat corect că rectificarea datei morții nu poate fi confundată cu: 1) procedura îndreptării greșelilor materiale strecurate într-o hotărâre, reglementată de art. 281 C.proc. civ. (care nu afectează cu nimic soluția de fond, așa încât efectele de drept substanțial ale hotărârii nu sunt modificate); 2) „revizuirea, care este o cale extraordinară de atac reglementată de art. 322-328 C.proc.civ.; 3) „rectificarea actului de stare civilă” reglementată de art. 57-58 din Legea nr. 119/1996.

14. Efectele hotărârii declarative de moarte. Hotărârea declarativă de moarte produce aceleași efecte juridice, în principiu, ca și moartea fizic constatată, materializate în „încetarea capacității de folosință a persoanei fizice”. Dispozițiile art.18 alin.1 din Decretul nr.31/1954 prevăd că „de îndată ce hotărârea de moarte a rămas definitivă (irevocabilă – n.n.), *cel dispărut este socotit că a murit la data stabilită prin hotărâre, ca fiind aceea a morții*”.

Legea instituie o prezumție legală relativă (dovada contrară este permisă, orice mijloc de probă putând fi utilizat) privitoare la moartea persoanei („cel dispărut este socotit că a murit”) care are un conținut complex: 1) afirmă că persoana dispărută a încetat din viață; 2)

---

³⁵C. Stătescu, Drept civil, 1970, p. 91-95. Rectificarea datei morții era admisă de Codul Calimach, în teza finală a art. 368: „această publicație nu oprește a se dovedi, cum că înstrăinatul a murit mai înainte, ori pe urmă de acea zi a publicării”

³⁶Legea nr. 50 din 28 februarie 1948 pentru reglementarea succesiunilor celor decedați în împrejurări excepționale, prevedea în art. 1 că succesiunile locuitorilor din Ardealul de Nord, *decedați după 21 iunie 1941*, în timpul deportării, al evacuării în masă din localitățile unde-și aveau domiciliul, în timpul cât se aflau în detașamente exterioare de muncă obligatorie sau în alte împrejurări asemănătoare, „și fără ca data decesului să fie stabilită cu acte de stare civilă, întocmite de autoritatea competentă, la data și la locul decesului, se vor deschide și se vor regula potrivit dispozițiilor codului civil român”. Potrivit art. 2 se consideră că *decesul* persoanelor respective „a avut loc la data de 9 mai 1945”. Jurisprudența a arătat că data încheierii războiului – 9 mai 1945 – prezumată de legea specială ca „dată a morții” celor în cauză, nu poate fi supusă rectificării prevăzute de Decretul nr. 31/1954, pentru că Legea nr. 50/1948 constituie o lege specială care derogă de la dreptul comun al declarării judecătorești a morții impus de decret: *specialia generalibus derogant, generalia specialibus non derogant*.

afirmă că decesul s-a produs la data stabilită prin hotărâre; 3) afirmă că până la această dată dispărutul a fost în viață.

Hotărârea declarativă de moarte are, din punctul de vedere al clasificării generale a hotărârilor judecătorești, un caracter constitutiv, însă ea produce efecte nu numai pentru viitor (*ex nunc*), de la data rămânerii irevocabile, așa cum de regulă produc efecte hotărârile constitutive, dar și pentru trecut (*ex tunc*). Persoana dispărută este socotită că a murit de la data stabilită în hotărâre ca fiind data morții, care, prin ipoteză, este anterioară datei pronunțării hotărârii și rămânerii ei irevocabile³⁷.

Încetarea capacității de folosință a persoanei fizice se produce, ca urmare a hotărârii declarative de moarte, nu numai în dreptul civil, ci și în alte ramuri de drept³⁸. În dreptul civil, de data morții sunt legate efecte importante, precum: deschiderea succesiunii ori stingerea drepturilor viagere (care, prin ipoteză, există numai pe durata vieții titularului: dreptul de uzufruct, dreptul la o rentă viageră etc.). Data morții este foarte importantă pentru dreptul succesoral, pentru că în funcție de ea se determină: capacitatea succesorală a moștenitorilor, momentul până la care retroactivează efectele împărțelii moștenirii, legea care stabilește cercul moștenitorilor este legea aplicabilă în momentul deschiderii succesiunii etc. Însă, chiar dacă succesiunea se deschide pe „data morții”, astfel cum este stabilită prin hotărâre, prescripția dreptului de opțiune succesorală (art. 700 C.civ.) începe să curgă doar de la data rămânerii irevocabile a hotărârii declarative de moarte. Dacă termenul de 6 luni prevăzut pentru acceptarea moștenirii ar fi calculat începând cu „data morții”, ar exista riscul ca dreptul de a accepta moștenirea să se prescrie înainte de a fi putut să fie exercitat, ceea ce ar fi absurd³⁹.

15. Anularea hotărârii judecătorești declarative de moarte. Reglementând problema anulării hotărârii judecătorești declarative de moarte, art. 20 din Decretul nr. 31/1954 prevede: (1) „*Dacă cel declarat mort este în viață, se poate cere, oricând anularea hotărârii prin care s-a declarat moartea*”. (2) „*Cel care a fost declarat mort poate cere, după anularea hotărârii declarative de moarte, înapoierea bunurilor sale. Cu toate acestea, dobânditorul cu titlu oneros nu este obligat să le înapoieze decât dacă se face dovada că la data dobândirii știa că persoana declarată moartă este în viață*”.

În doctrină s-a arătat, pe bună dreptate, că hotărârea declarativă de moarte urmează a fi anulată ori de câte ori există deplină certitudine cu privire la existența persoanei respective, fie în sensul că există certitudine că persoana este în viață, fie în sensul că moartea acelei persoane a fost constatată în mod direct⁴⁰. Chiar dacă potrivit literei textului legal anularea hotărârii se

³⁷C. Stătescu, *Drept civil*, 1970, p. 74-75; A. Ionașcu, Notă în „Legalitatea populară nr. 12/1958, p. 17; Petre Anca, în *Persoana fizică în dreptul RPR*, Ed. Academiei, București, 1963, p. 75; Gh. Beleiu, op. cit., 2001, p. 335; G. Boroi, op. cit., 2002, p. 364; I. Dogaru, coord. *Idei producătoare de efecte juridice*, p. 552.

³⁸În dreptul familie: căsătoria încetează la data morții stabilită prin hotărâre; în materia filiației, este înlăturată prezumția de paternitate prevăzută de art. 53 C.fam. (Tribunalul Cehul Silvanie, sentința civilă nr. 116 din 27 februarie 1967, în RRD nr. 4/1968, p. 152).

³⁹ Tribunalul Suprem, Colegiul civil, decizia nr. 807 din 2 iulie 1959, CD 1959, Ed. Științifică, 1960, p. 195; Mihail Eliescu, *Transmisiunea și împărțeala moștenirii în dreptul RSR*, Ed. Academiei, București, 1966, p. 110-111; I. Dogaru, coord., *Drept civil. Succesiunile*, Ed. All Beck, București, 2003, p. 314.

⁴⁰C. Stătescu, *Drept civil*, 1970, p. 78-79; Gh. Beleiu, *Drept civil. Persoanele*, 1982, p. 100; A. Ionașcu, *Anularea hotărârii de declarare a morții unei persoane a cărei moarte reală a fost constatată anterior prin*

poate face numai dacă „cel declarat mort este în viață”, pentru identitate de rațiune anularea se impune și atunci când, ulterior declarării judecătorești a morții, se va descoperi că decesul persoanei în cauză a fost constatat în mod direct și a fost înregistrat, ca atare, în registrul de stare civilă.

Aspectele procedurale ale anulării hotărârii declarative de moarte sunt reglementate de art. 42 din Decretul nr.31/1954 astfel: (1) „Cererea de anulare a hotărârii care declară moartea unei persoane, în cazul prevăzut de art. 20 din Decretul privitor la persoanele fizice și persoanele juridice, se face la instanța care a pronunțat hotărârea”. (2) „Judecata se face de urgență cu citirea persoanelor care au fost părți la procedura declarativă de moarte și ascultând concluziile procurorului”. (3) „În cazul în care se dovedește că cel declarat mort *trăiește*, instanța va anula hotărârea, dispunând să se comunice aceasta serviciului de stare civilă pentru a se face convenita rectificarea în registrul actelor de stare civilă”.

Procedura anulării presupune intentarea unei acțiuni în anulare, care poate fi formulată „de către orice persoană interesată” și, bineînțeles, de către „cel declarat mort”; prezența sa în viață este mai puternică decât prezumția stabilită prin hotărârea declarativă de moarte. Este ușor să înțelegem de ce o astfel de procedură „se face de urgență” („starea de drept” trebuie imediat „adusă” la realitate, *prudența* impusă în procedura inițială de declarare a morții este înlocuită acum cu *urgența* procedurii anulării), iar acțiunea în anulare are un caracter imprescriptibil („se poate cere *oricând*”)⁴¹.

Efectul hotărârii de anulare se produce atât în dreptul civil, cât și în celelalte ramuri de drept, iar aspectul esențial este acela că *încetarea capacității de folosință este înlăturată*, considerându-se că persoana nu a fost niciodată declarată moartă printr-o hotărâre judecătorească. Aspectul patrimonial, cel mai important, pe planul dreptului civil, este reglementat de alineatul al doilea al art. 20 din Decretul nr. 31/1954 și constă în posibilitatea persoanei în cauză de a cere *înapoierea bunurilor sale*, cu mențiunea că dobânditorul cu titlu oneros și de bună-credință nu este obligat să le înapoieze. În doctrină s-a arătat, pe bună dreptate, că aceste dispoziții legale reglementează două categorii de raporturi: 1) raporturile dintre cel reapărut și moștenitorii prezumtivi, care au primit bunurile succesiunii; 2) raporturile dintre cel reapărut și subdobânditorul bunurilor sale (persoana care a dobândit bunuri din moștenire de la succesorii prezumtivi)⁴².

Raportul juridic dintre reapărut și moștenitorul prezumtiv este un raport de tipul *proprietar-posesor*, așa încât este supus regulilor generale aplicabile acestui raport. Succesiunea celui declarat mort se deschide la data stabilită prin hotărârea ca fiind „data morții”, iar anularea

---

act de deces, Legalitatea populară nr. 11/1960, p. 53.

⁴¹Codul civil reglementa *încetarea trimiterii în posesie provizorie a bunurilor absentului* (art. 116: „Dacă absentele revine, sau dacă se dovedește existența lui în timpul punerii în posesiune provizorie, efectele hotărârii prin care s-a declarat absența vor înceta, însă fără prejudiciul, dacă ca fi trebuință, a măsurilor conservatorii prescrise... pentru administrarea averii”) și *încetarea trimiterii în posesie definitivă a bunurilor absentului* (art. 117: „Dacă absentul se ivește, sau dacă existența lui este dovedită, chiar și după punerea în stăpânire definitivă, el își va primi averea în starea în care s-ar găsi, precum și prețul lucrurilor înstrăinate din ea, sau cele cumpărate cu prețul averii vândute, fără a putea urmări acea avere, dacă va fi trecut la o a treia persoană”), a se vedea, D. Alexandresco, Explicațiunea teoretică și practică a dreptului civil român, 1906, tomul I, p. 509-517.

⁴²C. Stătescu, Drept civil, 1970, p. 87-91; Gh. Beleiu, Drept civil. Persoanele, 1982, p. 101-103; M. N. Costin, op. cit., vol. 2, p. 156-158; Șt. Rauschi, Gh. Popa, Ștefania Rauschi, Drept civil, 2000, p. 205-206.

hotărârii înlătură definitiv titlul de moștenitor al persoanelor care au beneficiat de moștenire. Întinderea obligației de restituire pe care o are moștenitorul aparent față de cel reapărut este diferită, după cum a fost de bună sau de rea credință (nu cunoștea sau, dimpotrivă, cunoștea faptul că cel declarat mort este în viață). Moștenitorul prezumtiv de *bună-credință* (*bona fides praesumitur*) are următoarele obligații: 1) să restituie bunurile în natură, ori de câte ori aceasta este posibil; 2) să restituie prețul primit, atunci când a înstrăinat bunurile cu titlu oneros. Potrivit art. 485 C.civ., el păstrează, în proprietate, fructele bunurilor pe care le restituie.

Moștenitorul prezumtiv de *rea-credință* (cel reapărut are obligația să probeze reaua-credință: spre exemplu, i-a trimis o scrisoare pe care moștenitorul a ascuns-o) are următoarele obligații: 1) să restituie bunurile în natură, ori de câte ori aceasta este posibil; 2) dacă a înstrăinat bunurile, cu titlu oneros și către un dobânditor de bună-credință, trebuie să restituie, la alegerea proprietarului reapărut, fie prețul încasat, fie valoarea bunurilor din momentul restituirii (dacă aceasta este mai mare); 3) să restituie fructele produse de bunuri (naturale, industriale și civile), pe cele culese efectiv, dar și pe cele pe care a neglijat să le culegă, sau echivalentul lor.

Efectele anulării hotărârii judecătorești declarative de moarte prezintă unele particularități în legătură cu soarta juridică a înstrăinărilor consimțite de moștenitorii prezumtivi în beneficiul terților. Potrivit regulilor de drept comun, ori de câte ori se desființează titlul pe baza căruia au fost stăpânite bunurile de către moștenitorul prezumtiv, se desființează și actele juridice încheiate cu terțele persoane (*resoluto jure dantis resolvitur jus accipientis*)⁴³. În consecință, terțul subdobânditor ar trebui să restituie bunurile în natură (și ar avea o acțiune împotriva moștenitorului prezumtiv prin care pretinde sumele plătite). Art. 20 alin. 2 (partea a două) consacră însă o *excepție* de la acest principiu, dacă sunt întrunite, cumulativ, două condiții: 1) actul să fie cu titlu oneros; 2) subdobânditorul să fie de bună-credință (buna lui credință se prezumă, până la proba contrară)⁴⁴; actul încheiat de moștenitorul aparent cu terțul subdobânditor rămâne valabil, nedesființându-se, așa încât terțul nu are obligația să restituie bunul proprietarului reapărut. Trebuie să reținem însă că excepția este de strictă interpretare (*exceptio est strictissimae interpretationis*), așa încât au obligația de restituire a bunurilor: 1) terțul dobânditor cu titlu gratuit, indiferent că a fost de bună sau de rea-credință; soluția se justifică prin aceea că, pe când proprietarul reapărut se luptă pentru a evita o pagubă (*certat de damno vitando*), terțul dobânditor urmărește să păstreze un câștig gratuit (*certat de lucro captando*), între ei urmând a fi preferat cel care urmărește să evite o pierdere; 2) terțul dobânditor cu titlu oneros care a fost de rea credință, în sensul că știa (pe orice cale), la momentul încheierii actului, că cel declarat dispărut era în viață (dovada poate fi făcută cu orice mijloc de probă).

⁴³Pentru principiul *resoluto jure dantis, resolvitur jus accipientis*, A Pop, Gh. Beleiu, Drept civil. Teoria generală a dreptului civil, TUB, 1980, p. 399-403; I. Dogaru, S. Cercel, Drept civil. Partea generală, 2007, p. 198-201, nr. 285-286.

⁴⁴Codul Calimach prevedea în art. 369: „Dacă acest feliu de dovadă a luat săvârșirea sa (dovada că dispărutul a murit mai înainte ori după ziua publicării morții sale, ori că el încă trăiește, potrivit art. 368 – p.n.), trebuie să se socotească *stăpânitoriu cu bună credință acela ce au luat întru a sa stăpânire averea celui înstrăinat în puterea publicației morții lui*” –s.n.; art. 370: „Așa dar, din ziua publicației morții cuiva, se cuvine moștenitorilor lui dritul moștenirei, subrînduiților dritul subrînduirii, sinmoștenitorilor dritul adăugării cătră partea lor; și din acea zi se socotește curmat numai cel personalinic drit a celui înstrăinat. Pentru aceasta dar pînă atunce se vor folosi moștenitorii cu întrebuițarea rodurilor care se cuvin lui”.